Idel-Ural

37 (43) — Tatar legionьnьꞑ atnalьq gəzitəse — 12. Sentəbr 1943

Legionnьꞑ ber jьllьq bəjrəme uꞑajь belən kilgən qotlaular

„Idel-Ural“ gəzitəsenen baş redaktorь Qiam Ƣəlietkə!

Qəderle baş redaktor!

Sez, tatar xalqьnьꞑ irek həm bəjsezlek өcen kөrəştə maqtaulь kөnnərnen bersen — Volga-Tatar Legionьnьꞑ tөzelyenə ber jьl tulu kөnen bilgeləp ytəsez.

Bөjek suƣьşcan tatar xalqьnьꞑ baj bulƣan suƣьş həm grazdanlьq tarixь bar. Seznen bөjek babalarьƣьznьꞑ suƣьş dahiь tatar xalqьnьꞑ ismen məꞑge ylməslek itte. Tatarlarnьꞑ Volgada barlьqqa kilgən mөselman dəvlətləre (Qazan, Əsterxan)nen səjasi vlast həm kөce alarnьꞑ ətnografik cikləreннən bik jьraqlarƣa çəjelgən. Bezne doşmannar nindi genə „aziatlar“ dip sanamasьnnar həm nindi genə „ordalarƣa“ berketməsennər, ə Kөncьƣьş Jevropada dəylətlərnen barlьqqa kilyenen tөp cьƣanaƣь bulьp tatarlar torьь fakt. Bilgele, bez, xəzerge ingliz-amerikanlьlar, jəisə Sovet-bol'şeviklar imperializmьna isebez kitməgən kebek, tatarlarnьꞑ „suƣьş imperializmь“ na da taꞑ ƣəçəpkə qalmьjьz, ləkin tatar polkovodeslarьnьꞑ suƣьş triumfьnda seznen hər nərsəne çiꞑyce batьr milli rux həm seznen məhabət suƣьş qoralьn kyrəbez. Şul polkovodeslarnьꞑ jaxşь suƣьşcan sьjfatlarьn yzlərenə alƣan, alarnьꞑ danlьqlь nəsele bulƣan tatar legioncьlarь — xəzerge jazmьşnь xəl itkec dramada, babalarьnьꞑ qoral danьn batьr ullarьnьꞑ qəharmannarca kөrəşenə tapqьrlarƣa sələtle ikənleklərен isbat itərlər.

Tatarstan barlьqqa kilgənnən birle, tatar çirendə jəhyd-bol'şevizmdanda jьrtqьc, jauьz doşman juq ide. Bu Russiə xalьqlarьnьꞑ ƣomymi doşmanь barь ber telne genə, beznen xalьqlarnь fizik jaqtan qorьtunь ƣьna belə.

Jə bol'şevizm, jə bez! Məs'ələ şulaj tora. Bu məs'ələne cişkəndə ber nindi urtalьq həm kompromiss juq həm bulьrƣa da tieş tygel. Ləkin betərgə jөz totqan bol'şevizmnьꞑ taƣь da jəşərgə tarixi xaqь juq! Bez jəşərgə tieşbez! Tatar xalqьnьꞑ jaꞑa, bəxetle, irekle həm bəjsez tormьşь өcen kөrəştə, jazmьş irke bujьnca berence syz kөcle Volga-Tatar Legionьna birelə.

Seznen mөselman tuƣannarьƣьz, — tөnjaq kafkazlьlar həm Tөnjaq Kafkaz legioncьlarь seznen bu burьcnь namus belən ytəp cьƣuьƣьzƣa şiklənmilər.

Germaniə xalqь belən bulƣan qorьc sojuz həm german soldatlarь belən ber safta torьp, bez kyp çəfalar kyrgən ilebezgə taba yzebezgə jul salьrьbьz. Bez kөrəşnen auьr həm kyp qorbannar soraunь jaxşь aꞑlьjbьz. Ləkin bu qorbannar kөrəşnen hər ber adьmь bol'şeviklar tarafьnnan jьrtqьclarca ƣəzaplanucь millionnarca bəxetsez xalьqnьꞑ çəfa kyry vaqьtьn qьsqartqanьn aꞑlaƣac, bez iske, ləkin məꞑge jaꞑa bulьp qalƣan: „Q i n a j ə h y d l ə r n e , q o t q a r i l n e !“ lozungьsьn kytərəbez.

R e d a k t o r ə f ə n d e !

Idel-Ural Tatar legionьnьꞑ ojьştьrьluьna ber jьl tulu uꞑajь belən itelə torƣan suƣьşcan bəjrəmegez kөnendə. Tөnjaq Kafkaz legioncьlarьnьꞑ kafkazlarca jalqьnlь sələmen qabul itegez. Tatar legionь — tuƣanьbьz bulƣan tatar xalqьnьꞑ suƣьşcan avangardь.

Jəşəsen batьr Idel-Ural tatarlarьnьꞑ legionь!

Jəşəsen izelgən SSSR xalьqlarьnьꞑ Stalinƣa qarşь ojьşqan izge sojuzь!

„Gazavat“ gəzitəsenen baş redaktorь
MANIUS MANSUR

„Idel-Ural“ gəzitəsenə

Idel-Ural tatar legionьnьꞑ ber jьllьƣьn bəjrəm itkəndə, „Sokartvelo“ gəzitəse həm anьꞑ xezmətkərləre ismennən seznen tatarnьꞑ danlьqlь çinelməs qorallь kөcləren zur şatlьq belən təbrik itəbez.

Ye alu səƣəte suqtь! Qьzьl jьrtqьclar bulƣan bol'şeviklar çir jөzennən seberep tygelergə tieşlər. Qьzьl Russiə xərabələre urnьna mөstəqil milli dəvlətlər barlьqqa kiler. Bez şunь telibez. Çiꞑyebeznen zalogь bulьp — suƣьş qьrьnda beznen çinelməs german armiəse belən bulƣan nьq sojuzьbьz tora. Seznen bəjrəm şatlьƣьƣьz həm tatar legionьnьꞑ zur uꞑьşlarь bezgə də kөc birə, ruxlandьra. Beznen jөrəklərne də şatlьq belən tutьra.

Azatlьq өcen kөrəşyce tatar xalqьnьꞑ həm qorallь kөclərenen 2 jьllьq bəjrəmen yz ilegezdə, şatlьq belən bəjrəm ityegezne telibez.

Gruziə legionь gəzitəse „Sokartvelo“ nьꞑ baş redaktorь
GAJ MAXLAKELIDZE

„Idel-Ural“ gəzitəse idarəsenə

Qan həm din qərdəşlər!

Beznen ƣomumi doşmanьbьz bulƣan vəxşi bol'şevizm zolьmьnnan qotьlu Idel-Ural qərdəşlərebeznen tөp burьcь bulьp tora. Bu burьcnь ytəy өcen ojьştьrьlƣan tatar legionьnьꞑ ber jьllьq bəjrəme kөnendə, seznen arƣьlь, barьbьznьꞑ da azatlьƣьbьz өcen batьrlarca kөrəşyce Idel-Ural legioncьlarьn həm komandirlarьn Azərbajçan legioncьlarь həm alarnьꞑ gəzitəse idarəse ismennən qajnar rəveştə təbrik itəbez.

Qoraldaşlar!

Azatlьq sөjyce Idel-Ural lacьnnarь bygen taƣьn da ata-babalarьbьznьꞑ julь belən kitep, vatan azatlьƣь julьnda german duslarьbьz belən berlektə bөjek batьrlьqlar kyrsətələr. Idel-Uralcь qərdəşlərebeznen qazanƣan çiꞑylərе beznen өcen də maqtau, bezgə də kөc birə. Cөnki beznen başlaƣan eşebez, teləgebez həm maqsadьbьz berdər. Bu berlek julьnda hər vaqьt bergə bulacaqbьz həm çiꞑygə qədər suƣьşacaqbьz! Moꞑa bez nьq ьşanabьz!

Jəşəsen milli Idel-Ural azatlьƣь!

Jəşəsen milli Idel-Ural azatlьƣь julьnda suƣьşucь tatar legioncьlarь!

Jəşəsen Azərbajçan həm Idel-Ural xalьqlarьnьꞑ bozьlmas qərdəşlege!

„Azərbajçan“ gəzitəse

„Idel-Ural“ gəzitəse idarəsenə

Şuşь jьlnьꞑ 6 ncь sentəbrendə Idel-Ural Tatar legionьnьꞑ tөzelyenə ber jьl tulu uꞑajь belən, „Jaꞑa Tөrkstan“ gəzitəse, „Milli Tөrkstan“ həm „Milli ədəbiat“ zurnallarь başqarmalarь, şulaj uq bөten tөrkstanlь legioncьlar ismennən, sezne qajnar rəveştə təbriklibez.

Idel-Ural tөrek-tatarlarь həm Tөrkstan xalьqlarь, tarixta yz başlarьnnan bik kyp aurьlьqlarnь kicergən xalьqlar. Başlap urьslar qul astьnda, soꞑьnnan qьzьl imperializm tөrek-tatarlarьnьꞑ milli irkenleklərеn tartьp alьp, xalьq çilkəsenə kyp aurьlьqlar jөklədе. Tarix, tatar xalqьnьꞑ yzenə qarşь bulƣan doşmannarьna qəharmannarca kөrəş alьp baruьn belde. Tatar xalqь, Tөrkstan xalqь kebek, başqalar qul astьnda qol bulьp jəşərgə teləmədе.

Bol'şevizm yzenen qanlь jьrtqьclьƣь astьnda bөten milli xərəkətlərne basьp kilde. Bu julda eşləgən keşelərne tөrmələrgə jabьp, sөrgennərgə ozattь.

Xəzer, seznen belən bezgə, milli irkenlek өcen kөrəşy vaqьtь kilde. Dөnja ike lagerƣa bylenep suƣьş alьp bara. Şuşьndьj ber corda seznen belən bez də qulьbьzƣa qoral aldьq. Vatanьbьznьꞑ jauьz doşmanь bulƣan bol'şevizmƣa qarşь, german duslarьbьz belən bergə kөrəş başladьq. Beznen kөrəşebez də, teləgebez də ber.

Kөrəş çiꞑel tygel. Milli istiqlalnь çinellek belən qulƣa alьp bulmьj. Qotьrƣan bol'şevizm xalьqlarьbьznь kypləp suƣьşqa kiterə. Alarnьꞑ qannarь suƣьş qьrlarьnda dərja bulьp aƣa. Vatanьbьz, xalqьbьz suƣьş ƣəzaplarь belən qinala, qan jota. Bez alarnь onьtmasqa tieşbez. Beznen berdən-ber mөhim burьcьbьz — bol'şevizmnь juq ity həm tuƣan jortьbьzƣa yzebez xuça bulu. Bol'şevizm, hic şiksez, betəcək!

6 ncь sentəbrdə, sez yz legionьƣьznьꞑ ber jьllьq bəjrəmen uzdьrdьƣьz. Seznen bol'şevizmƣa qarşь suƣьşta zur uꞑьşlьqlarƣa həm çiꞑylərgə ireşyegezne telibez həm seznen arqьlь Idel-Ural Tatar legionь kөrəşcelərenə həm komandirlarьna yzebeznen duslьq sələmebezne belderəbez.

„Jaꞑa Tөrkstan“ gəzitəse, „Milli Tөrkstan“ həm „Milli ədəbiat“ zurnallarь başqarmalarь.

„Idel-Ural“ gəzitəse redaktorьna

Eş sөjyən tatar xalqьnьꞑ — tatar legionьnьꞑ irek өcen kөrəş xərəkətenen ber jьllьq kөnendə „Hajastan“ gəzitəse idarəse, şulaj uq Ərmən legionь komandirlarь həm soldatlarь ismennən redaktor əfənde sezgə həm seznen xezmətkərlərеgezgə, seznen aşa Tatar legionьnьꞑ barlьq legioncьlarьna həm komandirlarьna tuƣannarca jalqьnlь sələm çibərəbez.

Barlьq millətlərnen jauьz doşmanь bulƣan jəhyd-bol'şevizmƣa qarşь kөrəştə Tatar legionьnьꞑ zur çiꞑylərgə ireşyen həm çiꞑyce Tatar legionь kiləcək 2 jьllьq bəjrəmen yz ilendə — izge Qazan şəhərendə itsen ide dip telibez.

Jəşəsen tatar xalqь həm anьꞑ danlьqlь milli kөce — Tatar legionь!

Ərmən gəzitəse „Hajastan“ nьꞑ vaqьtlь çəvaplь redaktorь SAARUNI.

4? Zsn 55 624

Bol'şeviklar tьnьc aullarnь jandьralar

Badolionьŋ qəbaxət satьluь

Britaniənen general Əjzenhauer baş kvartirasьnnan ofitsial' belderygə qaraqanda, Italiə xəkyməte yzenen qorallь kecləren ber nindi şartsьz, Angliəgə basьp alunь (kapitylətsiə) təqdim itkən. Bu belderygə qaraqanda, Əjzenhauer bu təqdimne qabul itkən həm Italiə belən kileşy jasaqan. Bu kileşy dogovorьna hər ike jaqtan da general Əjzenhauer həm şulaj uq general Badolio vəkillərе qul qujqannar. Kileşy — dogovorqa qul qujqannan soŋ bulqan.

Italiənen korole həm Badolio 8 nce sentəbrdə kileşy turьndaqь xalьq arasьnda jərgən syzlərne ujdьrma dip tanьsa da, ləkin soŋьnnan Badolio Rim radiosь bujьnca kileşy bulqanlьqьn əjtergə məçbyr bulqan. Ul general Əjzenhauerdan Italiəne basьp alunь şəxsən soraqanlьqьn əjtkən. Dəreslektə bu kiləşy 3 nce sentəbrdə yk tezelgən bulqan.

Marşal Badolionьŋ fərmanь bujьnca, Italiə qorallь keclərе ingliz-amerikalьlarqa qarşь suqьş xərəkəten tuqtatqannar.

★

25 nce ijyldə, ingliz-amerikalьlar belən səjləşy bujьnca, Badolio tarafьnnan Ducegə həm ecle sojuzqa qarşь xianət itkən vaqьtta uq, Italiə xəkymətenen qəbaxət rəveştə satьluьn german xəkymətе aldan kyrep belde həm tieşle suqьş caralarьn kyrde.

Jevropa aldьndaqь bu pьcraq xianət — şundьj kyrneştəge başqa eşlər kebek yk, tamrьnnan beterelə̈cək.

Suqьşьp alьnqan əlkələrdə german bajraqь çilferdi

Legioncьlarqa ordennar tapşьru

August ajьnьŋ başьnda, Idel-Ural tatar legionь komandirь major fon Sekkendorf əfəndе, yzeneŋ adjutantь ozatuь astьnda partizan həm julbasarlarqa qarşь kerəşlərdə qatnaşьp, zur uŋьşlьqlarqa ireşkən, saqcьlar rotasьnda buldь. Şulaj uq komandir suqьşcьlarnьŋ jal jortьn həm toraq urьnnarьn qarap, alarnьŋ urnaşularьn jaxşь dip taptь. Major fon Sekkendorf əfəndе, qatь kerəşlərdə qatnaşqan legioncьlarnьŋ suqьş vaqiqələre turьnda soraştь həm alarnьŋ səjləyləren cьn kyneldən tьŋladь. Soŋьnnan komandir legioncьlarnьŋ hər qajsьna yzeneŋ zur rəxmətləren tapşьrdь.

Major fon Sekkendorf əfəndе, legioncьlar aldьnda səjləgən jalqьnlь syzendə, alarnьŋ şundьj zur bylək alьrlьq dərəçədə qəharmanlьq kyrsətylərе ecen yzeneŋ şatlьqьn həm qorurlanuьn belderde. Bu tantanalь vaqьtta komandir 6 legioncьqa kəncьqьş xalьqlarьna batьrlьq ecen birelə torqan orden həm 3 legioncьqa „Jərəxətləny bilgese" tapşьrdь.

Ikence kənne, komandir, auьr jərəxətlənycelər şifaxanəsendə buldь. Komandir, şif vrac həm şəfqət tutaşlarь belən bergə jərəxətlənycelərneŋ jataqlarьn jərep cьqtь. Anda alarnьŋ suqьşta ytkərgən kənnərе turьnda səjləgən syzləren tьŋladь.

Komandir, suqьşcьlarqa zur rəxmətlər əjtep, batьrlьq ecen ordennar, kemeşle „jərəxətləny bilgese" medallarь tapşьrqac, legioncьlar yzləreneŋ komandirlarьn ozaq vaqьt qocaqlap, kyp rəxmətlər əjttelər.

Komandir rota belən saubullaştь. Legioncьlarqa, alarnьŋ eşlərе, qorbannarь ber vaqьtta da buşqa bulmьjca, hər vaqьtta iskə alьnьp xərmət itelye alarda jaxşь tojqь tudьrdь.

Unter ofitser B.

Birman armiəseneŋ ant itye

Milli Birmanьŋ qorallь keclərе 2 nce sentəbrdə ilgə həm Birman xəkymətenen çitəkcese doktor Ba Mavqa turьlьqlь bulu ecen ant qabul ittelər. Bu akt vaqьtьnda Birman ministrlər Sovetь əqzalarь həm armiəneŋ zur cinnarь xəzer buldьlar.

Doktor Ba Mav yzeneŋ notьqьnda qəskərlərgə mərəçəqət itep, tuqan ilneŋ bəjsezlege ecen, beten kecne qujьp kerəşergə caqьrdь.

Sovetlarnьŋ çəjge uŋьşsьz heçymnəre

Sovetlarnьŋ çəjge zur heçymnərenə 5 nce sentəbrdə ike aj tuldь. Alar inde 63 kən bujьna, german frontьna heçym jasap, frontnь ezərgə tьrьşalar. Alarnьŋ bu heçymnəre uŋьşsьz bula barqanlьqtan, yzləreneŋ iŋ jaxşь kecləren zəqiflətə baralar.

Sovetlar tege jəisə bu əlkələrgə kycerep torqan heçymnəre nətiçəsendə xəl itkec maqsadqa ireşergə teləgənnər ide. Ləkin suqьşqa ciksez kyp, keşe, qorallar taşlauqa həm zur juqaltularqa qaramastan, yz maqsadlarьna ber adьm da jaqьnlaşa almadьlar.

Inglizlərneŋ ber generalь, Londonnьŋ „Star" isemle gəzitəsendə kyptən tygel genə: „Çir jaulap alu Sovetlar ecen kənnən-kən qiьnlaşa bara" dip jazqan ide. Ul taqьn syzendə dəvam itep bolaj dip jaza: „Məskəy yzeneŋ agitatsiəse belən, acqa toncьqqan xalqьn, bezneŋ çəjge heçym uŋьşlar qazandь, juqaltular fajdasьzqa bulmadь, digən jalqannar belən ьsandьrьrqa teləsə də, Sovetlar yzləreneŋ anglo-sakson məttəfiqlərе tarafьnnan, alarnьŋ heçymnəre bik kyp keclər qullanuqa qaramastan, tar-mar itely genə bulьp tora digən syzne genə işetergə məmkin".

Britan generalьnьŋ jazqan syzlərе, germannar tarafьnnan birelgən xəbərlərne acьqlap toralar. Germannar bolaj dip jazqannar ide:

„Sovetlar yzləreneŋ massa rəveşendə jasaqan heçymnəre vaqьtьnda bik zur juqaltularqa ducar bulqanlьqtan, kyp qan tygələr. Cənki germannarnьŋ xərbi taktikalarь zur kyləmdəge xərbi xərəkətlər belən nьq elemtədə alьp barьla. Şuŋa kyrə Sovetlar yzləreneŋ heçym maqsadlarьna ber vaqьtta da ireşə almaslar".

Britan həm Tən jaq amerikannarnьŋ mondьj xəbərləren qьzьl qəskər komandirlarь kyŋelsez bulsa da tьŋlarqa məçbyrlər. Ingliz-amerikalьlar Məskəyneŋ ci jalqan agitatsiəsen, yz başьnnan cьqarьp jazьlqan nərsə, jəqni kyz bujau dip atarqa da hic tə tartьnьp tormьjlar.

Sovetlar „ikence front" acьlunь qətqi rəveştə taləp itələr. Cənki, bilgele ki, Sovetlarnьŋ heçym ity kece kimi barqan sajьn, alar britan həm Tən jaq amerikannarnьŋ Sitsiliə həm Kalobriədəge xərbi xərəkətləren hər xəldə zur bulьşlьq itep sanamьjlar.

Stalinnьŋ ike aj dəvam itkən çəjge zur heçymennən soŋ, xəllər mənə şulaj tora.

Portugaliə xəzer tora

Beten Portugaliə gəzitələrе, Portugaliə qəskərləreneŋ, dingez flotьnьŋ, hava flotьnьŋ sentəbr ajьnьŋ axrьnda zur suqьş əjrənyləre uzdьracaqь turьnda xəbər itələr. Portugaliədən koloniələrgə zur kyləmdə suqьş nərsələre kycerelə. Xalьqnь tьnьclandьru ecen, xəkymət, Portugaliənen tьşqь səjasəte yzgəry ecen ber nindi də nigez juq dip kyrsətte.

Şuŋar qaramastan, xəkymət belderyendə, „Bezneŋ cornьŋ əce təçribələrennən soŋ, tьşqь həm ecke doşmannarqa qarata saqlanu caralarь kyrergə turь kilə" dip əjtelə. Xəkymət belderyeneŋ dəvamьnda, xalьqnь tьnьclьq həm tərtip saqlarqa, ilneŋ saqlanuь həm tьnьclьqь ecen nьq eşləygə caqьrьla.

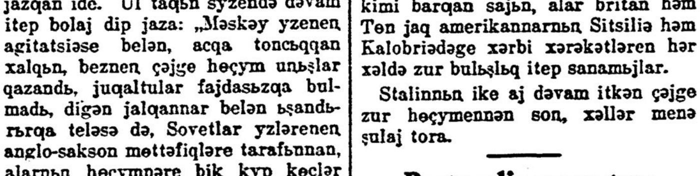
Bu suqьşta etlər də zur jərdəm itələr

Amerikalьlarnьŋ uŋьşsьz heçymnəre

Japoniə imperatorьnьŋ sarajьnnan xəbər itylərenə qaraqanda, 1 nce sentəbrdə doşman ~~qəskərlərе Markus~~ utrauьna heçym itərgə teləgənnər. Bu heçymdə 160 bomba jərtyce həm çinel ocqьclar qatnaşqannar. Bəjlənəş eşləreneŋ jaxşь qujьluь səbəple, japon qəskərlərе tiz rəveştə ut acьp, doşmannьŋ 12 ocqьcьn atьp təşerələr. Japoniənen juqaltularь zur tygel.

Amerikalьlarnьŋ zur juqaltularь

Japoniə baş komandalьqьnьŋ 6 nсь sentəbr kənne birgən xəbərenə qaraqanda, 4 nce sentəbrdə, taŋ aldьnnan, Laədənnan 35 km kəncьqьştaraq, Jaŋa Veniədəge Xopoj aulь tirəsenə doşmannьŋ kecle qəskərlərе təşerelgənnər ide.

Japonnarnьŋ qəskərlərе həm hava suqьş keclərе berləşməse tiz arada doşmannьŋ desant kiməlerenə heçym jasadьlar. Mona caqlь doşmannьŋ 6 jək kiməse, 1 krejserь batьrьldь. Şulaj uq bombalar turь tiy nətiçəsendə doşmannьŋ 5 jək kiməse həm 2 su astь kiməlerе istrebitele zararlandьrьldь həm alar jandьlar. Bolardan başqa doşmannьŋ 27 ocqьcь bərep təşerelde.

Doşman byleklərе belən qatь suqьşlar dəvam itə.

★

Japoniə baş komandalьqьnьŋ belderyenə qaraqanda, august ajьnda Japoniənen qorь çir həm hava keclərе tarafьnnan „Jaŋa Georgiə" rajonьndaqь suqьşlarda, doşmannьŋ 70 kiməse batьrьlqan, 50 dən artьq kiмə zararlanqan həm 270 ocqьcь bərep təşerelgən. Doşmannьŋ juqaltularь 3000 keşegə çitə.

Hava suqьşlarьnda həm zenit artilleriəse tarafьnnan doşmannьŋ 13 ocqьcь bərep təşerelgən, alar Solomon ataularьndaqь Kulanbangra atauьndaqь japon pozitsiələren bombaqь totarqa mataşqannar.

Dyrt jьllьq suqьşnьn jomqaqь

Suqьşnьn dyrtence jьlьnьn soньnda xəlnen barьşьn kyrsəty əcen, Germaniə doşmannarьnьn plannarь barьp сьqmauьn kyrsətergə kirək.

Kənbatьş dəvlətlərenen berence plannarь Germaniənen kəcen aclьq blokadasь belən sьndьru ujь bulqan bulsa, ikence jaqlap Fransiə çirennən torьp Germaniəgə qarşь suqьş xərəkəte alьp baru ide. Şunьn belən bergə, Amerika tarafьnnan çitərlek xəldə jardəm bulasьna ьşandьlar. Bu plan şul uq 1914—18 nce jьlqь bəten dənja suqьşьn alьp baru əcen təzelgən planqa nigezlənep eşləngən ide. Şuşь plannь iskə alьp, Germaniə qəskəre yzenen joqьntьsь astьna Fransiəne genə bujsьndьrmьjca. bitaraf dəvlətlər bulqan Ispaniə həm Portugaliədən başqa bəten kənbatьş Jevropa dəvlətləren yzenen joqьntьsьna bujsьndьrdь.

Kənbatьş dəvlətlərenen ikence plannarь, Amerika jardəmenə genə tygel, xətta Sovetlar Sojuzь jardəmenə də tajandьlar. Həm bu planda aclьq blokadasь xəl itkec rolen ujnadь. Aclьq blokadasьnьn jardəme həm Sovet qəskərenen çinye belən suqьş otьlьrqa tieş ide. Bu plannь da barьp сьqmadь dip xisaplarqa kirək. Suqьşnьn dyrtence jьlьnьn soньnda Germaniə həm anьn qoraldaşlarь Ukrainanь, anьn baj igen uньşь belən, yz qul aslarьnda totalar. Germaniə suqьş kəcen sьndьrьrqa tieşle bulqan aclьq, xəzerge kəndə bol'şevik qəskərləre safьnda həm anьn xalqь arasьnda xəkem sərə. Germaniənen kəncьqьş frontь qaqşamas xəldə yz eşendə dəvam itə. Germaniənen suqьş kəce həm anьn suqьşcan ruxь qaqşamauьn doşman yze yk tanьrqa məçbyr buldь.

Germaniə doşmannarьnьn əcence plannarь, Jevropanьn kən jaq jəisə kənbatьş əleşendə ikence front buldьruqa nigezləngən ide. Bu ikence front Sovetlar Sojuzьnьn xəlen çineləjtep, Germaniənen kəncьqьş frontьn əzep kerergə məmkinlek tudьru ide. Kənbatьş dəvlətlərnen suqьşnьn dyrtence jьlьnda da Jevropada, jəisə qajda bulsa da şuna oşaşlь frontnь ojьştьra almaularьn əjtergə kirək.

Afrikadaqь suqьş xərəkətləre də. şulaj uq Sitsiliədəge suqьş xərəkətləre də Germaniə baş komandalьqьnьn, Germaniənen kəncьqьş fronttaqь suqьş kəcen jomşartuqa xətta əz genə də qomacaulьq kiterə almadь. Kənbatьş dəvlətlərenen Urta dingezdə havada əsten bulularь da Germaniə baş komandalьqьn kəncьqьş frontta hava kəclərеn kimetygə məçbyr itə almadь. Ingliz həm amerikalьlarnьn kənbatьş Jevropaqa həm Germaniəgə qarşь bulqan hava suqьşlarь turьnda da şunь uq əjtergə məmkin.

Suqьşnьn dyrtence jьlьnьn soньnda Germaniə qəskəre qaqşamьjca nьq tora. Ul tuqan ilnen cigennən 1000 caqьrьm jьraqlьqta tora. Ul Ukrainanь yz qul astьnda totьp, Jevropanь aşamlьq belən tə'min itə. Ul, kənbatьş Jevropa jarlarьn doşman ajaq basa almaslьq nьqьtmaqa əjlənderde. Kən jaqta ul doşmannь qarşь alьrqa xəzer tora. Anьn suqьşcan ruxь təşməgən. Suqьşnьn dyrtence jьlьnda, 1918 nce jьl belən caqьştьrьp qaraqan vaqьtta, xəzerge kəndəge xərbi xəl barь tik çinygə ьşanьcnь qьna arttьra. Qəskərne suqьş qorallarь belən tə'min ityne 1918 nce jьl belən caqьştьrьp qaraqanda, bu jaqtan ber nindi də qurqьnьc juq. Xətta, kiresencə, ul taqьn da nьqraq arttь. Jevropanьn doşmannarь qajda qьna bulsa da heçym itərgə batьrcьlьq itələr ikən, Germaniə komandalьqь bolarqa qarşь irken rəveştə xərəkət itə torqan, çinyne tə'min itə torqan zur suqьş kəcenə iə bulьp tora.

Hindstanda aclьq

Hindstanda aclьq buluqa qaramastan, inglizlər aşlьqnь başqa çirgə ozatalar. Hindstannьn Londondaqь ber ministrlege tarafьnnan çinalqan məqlyməttə, Hindstannan 1942—43 nce jьllarda barlьqь 370 000 tonna aşlьq сьqarьldь dip xəbər itkən ide. Berence 7 aj ecendə 21 000 tonna bodaj həm 71 000 tonna dəge Sejlanqa, Persiə əlkələrenə həm Afrikaqa ozatьlqan bulqan. Monnan başqa, Hindstanda xərbi tərkemlər urnaşqanlьqtan, ytkən jьlnь anda 500 000 tonna bodaj həm dəge qullanьlqan.

„Nojo Lider“ isemle atnalьq zurnal taqьn bolaj dip jaza: „Hindstannьn saqlьq aşlьqьn Angliə başqa çirlərgə ozata həm şul səbəptən. alarnь actan ylərgə məçbyr itə“.

German zenit puşkasь doşmannьn hava heçymen kire qajtaruqa əzer tora

Kreml'də kytərelgən tost

Bu vaqiqə 1942 nce jьlnьn ijyn ajьnda bula. Ruzvelt tarafьnnan jəkləngən məxsus jomьş belən Ujl'ki Məskəygə kilə. Anьn kily xərmətenə „xalьqlar atasь“ Kreml'nen pəxtələge belən tanьlqan Jekaterina zalьnda iskitkec zur banket ojьştьrdь. Araqь həm „Sovet şampanskie“ jərəkne qьzdьrqannan son Ujl'ki əfənde urnьnnan kytərelep, yzlərenen batьrlьqlarь belən bəten dənjaqa tanьlqan Britaniə, Amerika həm bol'şevik ocucьlarь xərmətenə tost kytərde. Həm menə şul turьda Forrest Dəvis jazьp: „Stalin ajaqьna caq basьp torqan xəldə. kytərələcək tostqa təzətmə kertergə təqdim itte. Ul yzenen tьnьc tauьşь belən. sajlandьq tauarlar xələndəge nacar Angliə - Amerika ocqьclarьna utьrьp. hic şiksez. ylem qocaqьna qurьqmьj bara torqan Sovet ocucьlarьn təbrik itte…“ di. Bu qoraldaşlarnьn сьn duslьqlarьn Kreml'nen isrek „dahi“ ьnnan da artьq itep gəydələndery əlbəttə hic məmkin tygel.

Ləkin bu qьna az əle. Banketqa qatnaşucь Angliə - Amerikanьn əlkən keşelərе. „xalьqlar atasь“ əcen əlkən bulьp tojьlmaqan. kyrəsen. Şunьn əcen bez Forrest Dəvisnьn bulqan vaqiqəne nicek gəydələnderyenə qajtabьz. Aptьrauda qalьp, endəşmi utьrqan qunaqlar qarşьnda Stalin. Britaniənen baş ministrьn. Amerikadan Sovetlar xəkyməte əcen çibərelgən jəktən in jana tepta eşləngən, jaxşь 150 ocqьcnь urlauda qəjeplәde. Britaniənen baş ministrь ismenə şuşьndьj рьcraq ьrqьtьlqannan son, bankettaqь Britaniə ilcesenə „Sovet şampanskie“ ni qədər acь tojьlqanь yzenə genə məqlym bulqandьr.

Stalinnьn bu ypkələylərеn jomşartu teləge belən Forrest Dəvis jazuьnda dəvam itep: „Bilgele ki. Afrikadaqь xəllərnen ul vaqьtta bik kisken buluь. Sovetlar Sojuzьna bilgeləngən jəktən, general Əizenxoveranь burьcqa 150 ocqьc istrebitel) alьrqa məçbyr itte. Ləkin şunsь bilgele ki. arenda həm burьcqa biry zakonь bujьnca kiterelə torqan xərbi nərsələr, tieşle portqa kilep çitkənce, kiteryceneke bulьp xisaplana. Şul uq vaqьtta. xərbi nərsələr ber-ber hələkətkə ocrasa. ul vaqьtta bəten kilgən qazanь alucь tyli.

Forrest Dəvis. anarqa qədər əle ber kemdə əjtə almaqan həm qadəttən tьş acьqlьq belən, doşmannar lagerьndaqь tərtip turьnda baha birye əcen yzen zur xezmət kyrsətycelər dərəçəsenə qujarqa xaqlь. Staiin Angliə-Amerikanь acьqtan-acьq sygə həm Cercilne qaraq dip atьj. Сьnьnda, arenda həm burьcqa biry zakonь AQŞ həm Angliəgə yzlərenen qoraldaşlarьnьn nərsələren urlau qьna tygel. xətta çibərelgən xərbi materiallar julda həlak bulsa, anь Sovetlardan tyləty məmkinlegen də birə.

Şuşь xəllərnen barьnnan da son. bezgə barь tik bakal kytərep. „isənlegegezgə ecegez“ dip qьcqьrьrqa qьna qala.

K.

Angliənen satlьq səjasəten Stalin faş itə

Yz vaqьtьnda Stalin. satlьq səjasət həm keşe qulь belən utlь kymer kərəy turьnda yze yk əjtkən ide həm ul vaqьtta Angliəne bəten kiskəre jaqlarь belən kyrsətte. Şul uq Stalinnьn, Angliəgə qarata, başqalar əcen uttan cikmən taşu syze də hər kemgə məqlym ber syz. Angliə turьnda şuşь syzlərne səjləp kilgən ber xəkymət, bygenge kənne yzenen jazmьşьn Angliə səjasəte belən bəjləde. Kərtlek yzenen sajrauьna mauьqьp qarmaqqa eləkkən sьman, Stalin da yzenen qarmaqqa eləgyen sizmi də qaldь. Inglizlər anьn yzen suqьşqa tartьp. uttan cikmən taşьrqa məçbyr ittelər. Millionlaqan xalьqnь Angliə—Amerika kapitalь fajdasь əcen qorban itep. alarnьn quşularьn сьn vьçdanь belən ytəde. Xəzer xalqь həm xalьqnьn kəce betə başlaqac, xalьqlarnьn azatlьq xərəkəte ysep. xərap bulu kəne jaqьnlaşqanьn sizgəc, Stalin: „Bezne qoraldaşlarьbьz aldadьlar, bezne sattьlar, ul julbasarlar bezne taladьlar“ dip qьcqьrьrqa məçbyr buldь.

Stalin, Cercil həm Ruzvelt tarafьnnan təzelgən sojuznьn. qom əstenə salьnqan jortnьn çimereləcəge bilgele bulqan kebek, bu sojuznьn da çimerelye hər kemgə də acьq ide. Sovet belən Angliə arasьndaqь sojuznьn çimerelygə taba jəz totuьn qajber dokumentlarda bik acьq kyrergə məmkin.

Məskəy radiosь, 1943 nce jьlnьn 6 ncь augustьnda. „Ikence front turьnda“ digən məqaləsen tapşьrdь. Dimək radio aşa bəten dənjaqa səjləngəc, bu fiker Sovet xəkyməte eşlekleləreneн fikerlərе dip qararqa turь kilə. Bez anь ber nindi əstəməsez. tulьsь belən urnaştьra alьr idek, ləkin məqalənen artьq zur buluь monь eşlərgə məmkincelek birmi. Şunьn əcen bez anьn ajruca qьzьqlь urьnnarьn qьna kitery belən ciklənəbez.

Məqaləne jazucь əmetsezlek belən: „Ikence front turьnda bik kyp kəqəzlər jazьldь inde. Şuna qaramastan. anьn şuşь kəngə qədər qəməlgə aşqanь juq əle“ di. Baştaraq Stalin xalьqnь jalqьz bulmaucьlьq belən həm qoraldaşlarnьn jardəme belən çinep сьqu turьnda səjləp həm bu fikerne Qьzьl qəskər arasьnda çəjelderep, ikence front acьlu belən Germaniəne bətenləjgə çiny turьnda vəqdə itep ruxьn kytərde. Ləkin bu ьşanьclar barь da juqqa сьqtь. Stalin bu eşnen barьp сьqmasьn acьq belsə də. xalьqnь ruxlandьru əcen, bigrəktə propaganda əcen şulaj eşləy kirək ide. Məqalə jazuьnda dəvam itep: „Doşmannьn kəcle həm qurqьnьclь ikəne baştan uq acьq ide. Şunьn əcen berləşkən kəclərnen berdəm doşman əstenə taşlanularьn kətərgə turь kilə ide. Ləkin… Sovetlar Sojuzь əcence jьl inde Hitlernen xərbi maşinasьna qarşь jalqьzь bəten auьrlьqnь kytərep kilə“ di.

SSSR nьn xərbi xəlen acьqlap. məqalə. Qьzьl qəskərnen bik nьq çinelye. qoraldaşlar tarafьnnan ikence front acьp jardəm itməydən buldь, di. Məqalə: „Bu jьl Jevropada ikence front acьlmau səbəple. germannarqa bəten kəclərеn kəncьqьş frontьna tuplarqa məmkincelek birde“ di. Ikence front turьndaqь xəllərne acьqlap məqaləne jazucь: „1942 nce jьlnьn ijylendə, cit il eşlərе xalьq komissarь Molotof London həm Vaşingtonda Angliə həm Amerika xəkymət çitəkcelərе belən ikence front turьnda səjləşylər alьp barqan vaqьtta, 1942 nce jьlda ikence front acu bygenge kənnen in əhəmiətle həm kicerelmi torqan burьcь itep, bu turьda kileşygə ireşelde dip rəsmi səjləşylərnen nətiçələren hər ike teldə iqlan itelgən ide“ di. Şunar qaramastan 1942 nce jьlnь ikence front acьlmadь. Hər xəldə 1943 nce jьlnьn jazьnda kənbatьş Jevropada ikence front acьlacaq digən qərarqa kilende. ləkin beznen Angliə—Amerika qoraldaşlarьbьz bu eşkə alьndьlarmь son? Jaz uzьp kitte. ləkin Jevropada ikence front acьlmadь. Angliə—Amerika qəskərlərе barь tik Tən jaq Afrikanь Germaniə həm Italiə qəskərlərennən tazartu belən cikləndelər. Əlbəttə alar suqьşnьn ikence dərəçəsendə torqan ber əlkəsendə. az sanlь doşman qarşьnda yzlərenen batьrlьqlarьn kyrsətə aldьlar.

„1943 nce jьlnьn qinvarьnda Kazablankada Cercil həm Ruzveltnьn ocraşuь buldь. Bu ocraşu turьndaqь rəsmi belderydə. 1943 nce jьlqь kompaniə vaqьtьnda kyreləcək xərbi caralar həm plannar turьnda Angliə belən AQŞ nьn çitəkcelərе həm xərbi ştablarь arasьnda tulь rəveştə kileşygə ireşelde, dip iqlan itelde.

1943 nce jьlnьn fevralendə. Cercil Ruzvelt belən ocraşunьn nətiçələre həm Kazablankadaqь məs'ələlər turьnda obşinalar palatasьnda jasaqan dokladьnda: „Xəzer beznen kyrenep torqan həm qorallь kəcebezne kyrsətə torqan. şulaj uq alarnьn xərəkət ity

Əkskursiəgə kilgən legioncьlardan ber tərkem

Bol'şeviklar həm mədəniət

Bol'şeviklar 1917 nce jьlda xəkymətne qullarьna alqannьꞑ soꞑьnda, mədəni revolytsiə digən lozungnь kytərep cьqtьlar. Bezneꞑ ilebezdə jegerme jьl xakimlek itkən bol'şevizm jaꞑa Sovet kul'turasьn buldьruqa ireşə aldьmь, digən sorauqa bik dөres çəvap birergə mөmkin. Soꞑqь cirek qasьrda xalьqnь aqartu eşendə hic şiksez eşlekle nətiçələrgə ireşelgən. Kyp kenə xalьqlar uqьj-jaza belə başladьlar, aqьl xezməte belən şөqellənycelərneꞑ sanь arttь. Ləkin aqartu eşləreneꞑ tərəqqi itye mədəni revolytsiə belən bergə turь kiləme soꞑ? Juq, turь kilmi. Maqlumat — ul, mədəni revolytsiəgə barь jynəleş birə torqan ber nərsə.

Bezneꞑ ilebezdə bol'şeviklar cьn mədəniətneꞑ ysye turьnda qajqьrtu tygel, xətta bөten jullar belən aꞑar qarşь kөrəştelər. Ujlauda ireklelek bulmaqan vaqьtta, iske qadətlərne tənqit itmi torьp həm jaꞑa ruxanьj qimməte bulqan nərsələrne acьqlamьjca, mədəniət jəşi almьj. Bol'şeviklar diktaturasь vaqьtьnda hər ber tənqit, xөkymətkə xianət ity, dip qəjeplənde.

Xalьq mədəniəten alьp kilycelər hər vaqьtta da şul millətneꞑ uqьmьşlьlarь bulьp xisaplanalar. Bol'şeviklar tərtiple rəveştə bezneꞑ uqьmьşlьlarьbьznь həlak itep kildelər. Bol'şeviklar irekle ujlaudan həm irekle syzdən uttan qurьqqan kebek qurьqtьlar. Sovet juqarь uqu jortlarьnьꞑ burьcь tənqit kyzlege aşa ujlaucь, xalьq ujь belən içad ityce keşelər çiteştery bulmьjca, xalьq xuçalьqьnьꞑ tөrle tarmaqlarьna kvalifikatsiəle mөtəxassislar çiteştery ide. Əlbəttə, Sovet corьnda jaꞑa uqьmьşlьlar tөrkeme ysməde disək, bu jalqьş qaraş bulьr ide. Mondьjlar, bezneꞑ bəxetkə qarşь, buldьlar həm alar xəzerdə bar. Ləkin Sovet juqarь məktəben təmam itep, deplam alqan jəş Sovet uqьmьşlьlarь — bolar keckenə ber tөrkemne təşkil itələr. Bezneꞑ jəş uqьmьşlьlarьbьz bol'şeviklarnьꞑ mədəni revolytsiəse jardəme belən ysmicə, kiresencə bol'şeviklarnьꞑ ruxanьj basьmlarьna qarşь torьp ystelər.

Bezneꞑ xalqьbьz bik qiьn şartlar ecendə yzeneꞑ mədəniəten ysteryne dəvam itterde. Ləkin xalьqnьꞑ bu içadь, bol'şeviklarnьꞑ „sotsialistik Stalin mədəniəte" digən mədəniətneꞑ çir belən kyk arasь kebek ajьrmasь bar ide. Sənaqəttə eşlərlek qədər məqlumatnь xalьqqa biry turьnda qajqьrtu belən bergə, bol'şeviklar irekle ujnьꞑ doşmanь bulqannarь xəldə, mədəniətkə qarşь kөrəşyce bulьp kildelər.

1936 ecь jьlnь Sovetlar sojuzьna barqan fransuz jazucьsь Andrə Ƶid Sovet ile xalqьnьꞑ cьn mədəniətkə bulqan omtьlьşь belən, bol'şeviklarnьꞑ jalqan isem astьnda jəşi torqan mədəniətlərenə omtьlьşlarьnьꞑ qapma qarşь ikənen bik neckə rəveştə surətləp birgən ide. Andrə Ƶid: „Bez SSSR daqь qadəttən tьş aqartu həm mədəniət eşləreneꞑ quzqaluьna taꞑqa qalabьz. Ləkin bu aqartu eşləre barь tik bulqan nərsələr belən qənaqətlənyne өjrəty belən genə cikləne... Bu mədəniət baştan ajaq ber jaqlь qьna... Ul bөtenləje belən praktik rux belən suqarьlqan... Aꞑarda tənqit fikere bөtenləj juq. Partiəneꞑ tөp julьn tənqit itmilər. Barь tik, tege jəisə bu başlanqan eş, keşeneꞑ yz-yzen totuь, tege jəisə bu jul bygenge kөngə çəvap birə ala, almauьn qьna tikşerələr, bu izge eş bulьp xisaplana. Şuꞑardan eckə kergən keşegə xөkymət tarafьnnan zur qurqьnьc tua!" dip jazdь.

Xəzer bezneꞑ ilebez bik auьr tarixi ber cornь kicergən ber vaqьtta, içad həm tənqit turьndaqь məs'ələ ajruca kisken rəveştə bezneꞑ aldьbьzqa kilep basa. Bigrəktə xəzer, moꞑar qədərgə qaraqanda da, bol'şevizm qollьqьnnan qotьlqan kiꞑ xalьq qatlauь qarşьnda, bol'şeviklarnьꞑ teoriə həm praktikalarьnьꞑ bөten qəbaxətlekləren həm bөten jalqannarьn acьp salьrqa kirək. Bigrəktə xəzer milli mədəniətneꞑ bөten kөcen, Stalinnьꞑ jalqancь jalanqac propagandasьna qarşь qujarqa kirək. Bygenge kөn, xalьqnьꞑ aꞑь — bol'şevizm belən kileşə almaucьlьqьn kyrsətte. Xalьqnьꞑ tormьşьn həm mədəniəten ajaqqa bastьru eşe bol'şeviklarqa tapşьrьlmьjca, bu eşkə jaꞑa milli kөclər caqьrьldьlar.

Bezneꞑ bu irekle tormьş həm irekle mədəniətebez xalqьbьz tarafьnnan alqьşlap qarşь alьna.

Palestinada jəhydler

„N'jus Kronikl'" gəzitəse, Palestinadaqь qərəplər həm jəhydlər arasьndaqь ozaqqa suzьlqan mөnasəbətlərgə tuqtalьp, Britaniə xөkyməte bu məs'ələne səjasi problema itep sanьj, dip jaza. Kiləse jazqa jəhydlərneꞑ Palestinaqa kycep kilylərenə 5 jьl tula, şul vaqьtqa ike arada jaxşь mөnasəbətlər urnaşqan bulьrqa tieş. Şul vaqьttan başlap (kiləse jazdan), Angliə vlastlarь jəhydlərne Palestinaqa barь tik qərəplərneꞑ rөxsəte belən genə kycerə alacaqlar.

Qərəplər həm jəhydlər qulьndaqь qorallar, kontrabanda julь belən kerfelgən, jəisə sojuz qəskərləreneꞑ jaqьn kөncьqьştaqь qoral skladlarьnnan urlanqan, digən imeş-mimeş syzlər jөri.

Doşman puləsennan saqlanu өcen qazьlqan okoplar

jynəleşe bilgese bulqan frontьbьz bar. Yzebezneꞑ səjasətebez nigezendə, jaqьn kiləcəktəge tuqьz aj ecendə bez bu məs'ələne qəməlgə aşьrьrqa ujlьjbьz" dide.

„Kazablankada 1943 nce jьlnьꞑ qinvar ajьndaqь kiꞑəşməsendə sojuzdaşlarnьꞑ qomumi suqьş xərəkəte planьn tikşergən vaqьtta, şuşь jьlnьꞑ jaqьn 9 ajь ecendə, bezneꞑ Angliə — Amerika sojuzdaşlarьbьz yzləreneꞑ plannarьn qəməlgə aşьru qərarьna kildelər. Tabiqi ki, bu planqa Jevropada ikence front acu məs'ələse kerde. 9 aj vaqьt bөtygə jaqьnlaşьp kilə, ləkin əle Jevropada ikənce front acьlqanь juq".

Annan soꞑ Sovetlar Sojuzьnьꞑ zur juqaltularьna qaqьlьp həm bөten auьrlьqnь Sovetlar Sojuzь yze genə kytəryen əjtep, məqalə, Angliə — Amerikanьꞑ Afrikadaqь həm Sitsiliədəge „uꞑьşlьq" larьnnan kөlep, Angliə — Amerika qəskəreneꞑ bөten suqьş kөceneꞑ şunda bəjlənyen əjtə.

„Leviə frontьnda, dielə məqalədə — qoraldaşlarqa qarşь barlьqь 4 Germaniə diviziəse, 10 Italiə diviziəse qarşь tordь. Sitsiliədə inde 2 Germaniə həm ber nicə Italiə diviziəse suqьştь. Bu suqьşlarnьꞑ nindi kyləmdə barqanьn kyrsəty өcen şuşь sannar çitsə kirək".

Sojuzdaşlarnьꞑ ikence frontnь buldьruda jalqaulьq kyrsətyləre turьnda məqalədə tybəndəgecə əjtelə: „Kөnbatьş Jevropada ikence frontnьꞑ acьlmauьn kyrsəty həm anь suzu turьnda yzləren aqlau өcen bik kyp syzlər tabьp, imeş əkiəttəge kebek iskitkec dəhşətle Atlantik qorьlmasьn xəl itelməslek tonnazь məs'ələse, basьp kerygə batьrcьlьq itməy kebek nərsələrne səbəp itep kyrsətələr... Şulaj uq, bөtenləj suqьşnьꞑ tiz bөtye belən qьzьqsьnmьj torqan çəmaqətcelek tөrkeme bar. Bilgele ki, yzləreneꞑ xosusьj mənfəqətlərə өcen genə jəşəyce, suqьş qorallarь çiteşteryce fabrikantlarnь mondьj xəl itkec dəvlət eşlərenə tьqьldьrmasqa həm alarqa tezgenne tottьrmasqa da mөmkin bit... Monnan ike jьl elek Angliə tred-junionlar kongresьnda, şul vaqьttaqь ministrlərdən sər Morrison — rus həm Germaniə qəskərləre suqьşьp, ber-bersen xəlsezləndersennər, bez moꞑardan ber nindi də zarar kyrmibez, digən fikerne əjtkən ide. Syz də juq — yzeneꞑ qoraldaşьn jaqlauqa aşьqmauьnьꞑ səbəplərə hər qajsь da bik mөhim, məs'ələgə inglizlərcə jaqьn kily kyrenep tora, ləkin haman da Stalin durak bulьp qala.

Angliə səjasətenə qarşь cьqarqa həm ul turьda kisken rəveştə hөçym itərgə Stalinnь nərsə məçbyr itte? Ni өcen ul, bigrəktə, xəzer ul turьda qatь qьcqьra? Anь bu eşkə xəzerge nacar tormьş etərə torqandьr dip ujlarqa turь kilə. Qəskərdəge həm ilneꞑ ecendəge auьr xəllər, şulaj uq, keşe çiteşməycelek, aşamlьq nərsələreneꞑ bulmauь, jaqu məs'ələseneꞑ qiьn xəldə buluь, suqьştan arqan xalьqnьꞑ səjasi fikre nacar buluь, çiꞑygə ьşanmaucьlьq, Sovet tөzeleşen həm Stalinnьn yzen xalьqnьꞑ jaratmauь həm xalьqnьꞑ bol'şeviklar qollьqьnnan azatlьq xise belən janularь hər qajsь da Stalinnь şulaj kisken rəveştə qьcqьrьrqa məçbyr itə. Kileşylər bujьnca kөtelgən ikence front buldьru vaqьtьna turь kiterep başlanqan çəjge hөçymnər ber nindi də nətiçələr birmicə, Stalinnьꞑ jalqьzь qьna xərəkət itərgə turь kilə. Bu hөçymne ojьştьru өcen taşlanqan kөclər, elektəgelərə kebek yk, nətiçəsez xərap bulacaq.

Stalinnьꞑ qoraldaşlarьna şuşьlaj qьcqьrunьꞑ ikence səbəbe, soꞑ bulsa da, şundьj qurqьtu, janau, qьcqьrьnular astьnda Angliə həm AQŞ tan ikence frontnь acьru teləge belən eşlənə. Stalinnьꞑ qьcqьrьnularьnnan „Qotqarьqьz! Xərap bulam!" — digən өmetsez tauьş işetelə.

Өcence səbəbe — ikence dərəçədə, ləkin bik uꞑajlь səbəp. Ikence frontqa ьşanьp tormьjca, yz kөceꞑə tajanьp eş ityne, iꞑ axьrqь ciktə yz xalqь aldьnda tanuь, ləkin monьꞑ şulaj bulasьn Stalin yze kyptən belə ide inde. Anьꞑ bu tanuь, ber nindi də cara qalmau nətiçəse astьnda, məçbyri rəveştə həm zararlь tanuь bulьp cьqtь. Stalin bu tanuь beləꞑ bөten dөnjaqa yzeneꞑ inglizlər tozaqьna eləgyen, alar utlь kymer tarta torqan kisəy aqacь belən, alar өcen qajnar cikmən taşucь buluьn kyrsətte. Əgər bolar өcen millionlaqan xalьq qanь belən tylənməsə, şəhər həm aullar çimerelməsə, qasьrlar bujь çinalьp kilengən xalьq bajlьqь xərap bulmasa, ber nidə bulmas ide. Ləkin bit Stalin bu suqьşta millionnarca xalьqnь kapitalistik akulalar auьzьna taşladь, alarnь sattь. Şunьꞑ өcen, **Stalin xalьq doşmanь.** Bezneꞑ burьcьbьz ilebezdə jaꞑa tөzeleşne buldьru өcen, başlaqan xərəkətebezne uꞑьşlь dəvam itterep, başьnda Stalin bulqanь xəldə, ber tөrkem jəhyd-bol'şeviklarnьꞑ cerek ojalarьn tizrək tuzdьru həm anьꞑ urnьna jaꞑa matur tormьş tөzy həm xalqьbьznь bol'şeviklar qollьqьnnan məngegə azat ity.

Idel-Ural xatьnь

Tatar xatьn-qьzlarь aŋqa, belemgə omtьluda iskitkec qiьnlьqlar kyrdelər. Alar bala tərbiələyce xanьmnarьbulu belən bergə, millətebezne alqa iltydə hər vaqьt irlər belən iŋgə iŋ tərьp kerəştelər. Tatar xatьn-qьzlarьnьŋ çəmaqətcelektə totqan urnьn caqьldьrucь şuşь məqaləne urnaştьrunь bez kirəkle taptьq. Anь Tatar milli ojьşmasьnьŋ Varşaudaqь bylegendə eşləyce Kamilə Ibrahim tutaş jazьp çibərde. Bu məqalə anьŋ Varşaudaqь kencьqьş institutьnda səjləgən leksiəsennən alьndь.

Bezneŋ əbilərebez bulqan borьnqь terek-tatar xatьn-qьzlarь elek-elektən qa'ilə — əj ecendə həm çəmaqət — il eşlərendə zur urьn totьp kilgənnər. Bik borьnqь zamannardan birle alar tormьşnьŋ həm məstəqil jəşəy ecen kerəşneŋ auьrlьqьn irlər belən bergə urtaqlaşqannar. Kycmə tormьş vaqtьnda terleklərne tərbiələy, kycmə tormьşta zur rol' ujnьj torqan sət, majqьmьz, eremcek kebek aş-sularnь xəzerləy, kiem ecen jonnan tula suqu, kiez basu, tire iləy, kyn jasau həm başqalar barsь da xatьn-qьzlar estendə bulqan. Bezneŋ borьnqь əbilərebez tьnьc vaqьtta bala qarau, aş xəzerləy, mal tərbiələy, jort kəty belən genə ciklənmicə, suqьş vaqьtlarьnda jaqьnnan torьp irlərenə jardəm itkənnər, bergə suqьşqa barqannar, jaralьlarnь qaraqannar.

Xalqьbьz kycmə tormьştan utraq tormьşqa kycep, şəhərlər həm aullar qorьp, dəvlətlər təzep jəşi başlaqac ta, xatьn-qьznьŋ role kimeməgən, kiresencə jortnь bajьtu, kenkyreşne mədəniətləşterydə anьŋ role taqьnda yskən. Bolqar dəvləte corьnda bəten kencьqьş illərenə həm bəten Russiəgə məşhyr bulqan qajmalь saxtian iteklər, cigyle bolqar citeklərе, kyn başmaqlar, kəveşlər bezneŋ əbilərneŋ qul eşləre bulsa, soŋьraq dəverlərdəge cikkən selgelər, namazlьqlar, matur itep suqqan keləmnər, jort çihazlarь şulaj uq tatar xatьn-qьzlarьnьŋ içadi eş çimeşləre ide.

Tatar xatьn-qьzlarьnьŋ kenkyreştə həm xuçalьqta rollərе zur bulqan kebek, il qarşьnda totqan urьnnarь həm xərmətlərе də juqarь bulqan. Qa'ilədə xatьn irdən qala berence urьnda torqan həm ir əjdə juqta baş bulqan. Ul vaqьtta, başqa kencьqьş xatьn-qьzlarьnda bulqan şikelle, Bolqar həm Altьn-Urda terek-tatar xatьn-qьzlarь yzləren kyp irekle totqannar. Alar irlər belən ber tigez xoquqlь bulqannar. Şul uq vaqьtta irgə jaki xatьnqa xianət itygə hic ber terle urьn qaldьrьlmaqan. Əjgə qunaq kilgəndə qunaqnь xuça xatьn qabul itə torqan bulqan həm bar niqmətе belən sьjlaqan. 920 nce jьlda, bezneŋ babaarьbьz bolqarlarnь islam dinenə endər ecen Qərəbstannan kilgən həjatnьŋ katibь Ibul Fazlan yzeneŋ məşhyr səjaxətnaməsendə ul vaqьttaqь xatьn-qьzlarьbьznьŋ dəvlət ecendəge urьnnarь turьnda şulaj jaza:

„Həjatьbьznь Almas xan belən berlektə xanbikə qarşь aldь və hərber məçleslərdə xan belən bergə xanbikə əzer bulьp, qunaqlarnь yz qulь belən sьjladь“.

Tatar xatьn-qьzlarьnьŋ il həm dəvlət eşendəge rolen Altьn-Urda corьnda Altьn-Urda xanbikələreneŋ saraj eşenə bulqan qatnaşlarь da acьq kyrsətə. Altьn-Urda xannarьnьŋ xanbikələrе rus kenəzləren bilgeləydə, alarnьŋ biləgən elkələrenə jarlьjq birydə, alarnьŋ şikajətləren qabul ity həm qarauda xannarь belən ber tigez xoquqlь bulьp eş alьp bara ala ideiər. Nihajət Qazan xanlьqьnьŋ rus patşalьqьna qarşь kerəşendə Qazan xanşasь Səjembikəneŋ tarixi role bezneŋ xatьn-qьzlarnьŋ tarixtaqь bəjek urьnnarьn kyrsətkən çanlь şahit.

Ilebez ruslar qulьnda qalqac ta, tatar xatьn-qьzlarь eslərenə təşkən tarixi burьclardan cigenmədelər. Bu dəverdə alarnьŋ burьcь jəş buьnnь borьnqь milli qeref-qadətlərebez həm ьşanularьbьz ruxьnda tərbiələydən qibarət buldь. Alar yzləreneŋ balalarьnda yz illərenen stiqlalь fikren saqlau, milli berlekne juqaltmau, ruslar tə'sirenə birelməy, milli yzencəleklərne isən kileş buьnnan buьnqa kycery, millətneŋ kiləcəgenə oşanunь nьqьtu ecen kerəştelər. 400 jьl bujьna ruslar qulь astьnda izelep kilyebezgə qaramastan, xalqьbьznьŋ mədəniəte saqlanuь, qeref - qadət, tel həm çolalarьbьznьŋ ruslardan ajrьm ysep kilye barsь da bezneŋ əbilərebezneŋ tьrьşlьqь arqasьnda buldьlar. Jəş buьnnarьbьz da milli barlьq fikren ujatьp, alarnь yz xalьqlarьna, yz tuqan tellərenə həm mədəniətlərenə məxəbbət xise belən suqarucьlar, əlbəttə, balanь jəştən tərbiələyce analarьbьz idelər.

Ruslar qollьqь astьnda tatar xatьn-qьzьnьŋ xoquqь bəten jaqtan cikləngəngə kyrə, ul əlbəttə, il — çəmaqət eşendə Səjembikə dərəçəsenə kytərelə almadь. Ləkin şul auьr şartlarda da, məcet-mədrəsələr janьnda qьz balalarьbьzqa dəres birep, abstaj əjendə alarqa din əjrətyce, alarqa azmь-kypme belem birep, tərbiələycelər şul uq mulla ostabikəse bulqan xatьn-qьzlarьbьz buldьlar.

Tatarlar arasьnda çədidcelek xərəkətə kecəjep, jaŋa ьsulda məktəplər acьlqac, bezneŋ aldьnqь tərəqipərvər xanьmlarьbьz jezərləp meqəllimələr bulьp, auьl-şəhər məktəplərendə uqьtalar. XIX ncь jezdə inde qьz balalar ecen jaŋa ьsulda ajrьm məktəplər acьlu kiŋ çəjelgən ide. Bolardan Orenburdaqь Baqьbstan, Zəjnəp Kamaliə məktəpləre məşhyrlərennən sanala ide. 1896 ncь jьlda bəten Russiədə alьnqan statistika tatar xatьn-qьzlarь arasьnda uqi-jaza belycelərneŋ ruslarqa qaraqanda bik kyp artьq bulqanьn acьq kyrsətələr. Ruslarda ni xətle darelfenunnər, gimnaziələr bulьp, alar xakim millət bularaq bəten xoquqlar belən fajdalanuqa qaramastan, hər jaqtan izelgən, qьsьlqan, xoquqsьzlandьrьlqan tatar xalqьnьŋ uqu-uqьtu eşendə alda buluь anьŋ zur talantlь, qabiliətle buluьn kyrsətə.

XX nce jezneŋ başьnda, ajruca Russiədəge 1905 nce jьlqь revolytsiədən soŋ, xalqьbьz arasьnda Russiə patşalьqьna qarşь milli xərəkət kecəjgən ber vaqьtta, xatьn-qьzlarьbьznьŋ da çəmqiət eşendəge qatnaşlarь kinəjə. Bu vaqьtta jezləgən anlь xanьmnarьbьz çəmqiət xəjriələrgə kerep eşlilər. Məktəp, kətepxanə, uqu jortlarь təzep, alarqa çitəkcelek itələr ide. Bu corlarda xatьn-qьzlarnьŋ yzləreneŋ ajrьm çəmqiətlərе də barlьqqa kilde. Alar jətimə, jarlь tatar xatьn-qьzlarьna jardəm ittelər, uqьttьlar, məqəllimə kurslarь actьlar, iqanə çidьlar, cigy-tegy hənəren əjrəty jortlarьn tozedelər.

XX nce jez başьnda tatarda teatr eşlərе də çanlandь. Başta qədimcelər tə'sire astьnda teatr eşenə xatьn-qьznьŋ jaqьnnaşuьna şaqtьj zur kirtələr tudьrьldь. Şulaj buluqa qaramastan, qiu tatar qьzlarь bu kirtəne çimerep, berence tatar truppalarьna qatnaşa başladьlar həm anьn berence qarlьqaclarь buldьar. „Səjjar“ truppasьn təzegən həm xaqlь rəveştə tatar teatrь atasь ismen alqan Qəbdulla Qari tatar xatьn-qьzlarьn teatrqa tartuda şundьj ber jul qullanuьn səjli: ul yz truppasьndaqь artistlarnь qabiliətle, ytken, qiu tatar qьzlarьna əjlənderep, ul xatьnnarnь irlərе belən bergə ujьnqa qatnaşьrqa caqьra. Menə şundьj terle jullar belən səxnəgə tartьlqan tatar qьzlarь arasьnnan, bəten Russiəgə ataqlь, talantlь tatar artistkalarь kilep cьqalar. Bolar arasьnnan 30—40 ar jьl səxnədə eşləyce Əmmegəlsem xanьm Bolqarskaja, Qəjniçamal Qizzətullina — Volzskaja, Sara Bajki, Əşrəf Sinoj, Nəqimə Taçdarlar tatar teatrь tarixьnda zur urьn totalar.

Şaqirlərebez, məxərrirlərebez arasьnda da ataqlь isemgə iə bulqan talantlь xatьn-qьzlarьbьznь ocratabьz. Bolardan ajruca Saniə xanьm Qiffət, Zahidə Burnaşlar məşhyrlərennən sanalalar. XX nce jez başьnda milli mətbuqatьbьz xatьn-qьzlarqa kiŋ urьn birep, xatьn-qьzlar arasьnnan kyp sanda mətbuqat eşcelərе çiteşterde. Bu dəverdə „Səjembikə“ ismendə məxsus milli xatьn-qьz zurnalьbьz cьqьp kilə həm anьŋ məxərrire xatьn-qьzlardan ide.

Soŋqь dəverlərdə xatьn-qьzlarьbьzdan teatr, mətbuqat, uqu-uqьtu, çəmaqət eşlərendə qatnaşucьlarnьŋ sanь bik kyp eleş arttь. Qazan, Məskəy həm başqa şəhərlərdəge tatar gəzitə — zurnallarьnьŋ çəvaplь məxərrirlərе, bylek medirlərе, mətbuqat jortlarьnьŋ həm nəşriatlarьnьŋ çəvaplь bylek medirlərе, məxərrirlərе arasьnda tatar xatьn-qьzlarьn ocratьrqa turь kilə. Teatrda da şulaj uq bəten ilgə məşhyr xatьn-qьz isemnərе kyp ocrьj. Alar arasьnda drama teatrьnnan Fatьjma Il'skaja, Nafiqə Arapova, Quşlovskaja, Mərjəm Ququş. Qaliə Bulatlarnь kyrsətergə bulsa, opera teatrьnnan ataqlь çьrcьlarьbьz Mərjəm Rəxmənqul, Asiə Ismaqil, Qaliə Kajbic, Nailə Rəxmətulla, Sara Sadьjq. Menirə Bulatlarnь sanamьj ytep bulmьj. Bolar arasьnnan Nailə Rəxmətulla 1935 nce jьlqь bəten

Jal ityce legioncьlarnь tərbiələyce xuça-xatьn legioncьlar belən saubullaşa

Russiə çьrcьlarь jarьşьnda, yzeneŋ çьrqa ostalьqь, tauьşьnьŋ maturlьqь, texnikasьnьŋ juqarьlьqь belən berence urьnnь aldь. Xalьq çьrcьsь Gəlsem səjləjman bəten Russiə ilendə iŋ səjep tьŋlana torqan çьrcь sanala.

Idel-Ural xatьn-qьzlarьnьŋ iŋ kiŋ xezmət məjdanь — doktorlьqtьr. Tatar xatьn-qьzlarьnnan çiteşkən doktorlar zur sannь təşkil itələr. Xəzerge kendə 25 jьllьqьn, 35 jьllьqьn, 40 jьllьqьn bəjrəm itkən doktor xatьn-qьzlarьbьz bik jьş ocrьjlar. 1932 nce jьlda Qazanda tuplanqan xatьn-qьz doktorlar qurultajьna 200 dən artьq tatar xatьn-qьzlarь qatnaşqan ide. Soŋqь jьllarda Qazandaqь tьjb (meditsina) institutlarь kyp sanda tatar xatьn-qьz doktorlarь çiteşterdelər.

Tatar xatьn-qьzlarьnnan inzenerlar, agronomnar, professor, dotsent ismen alqan qilmi keclər də xəzer kyp ocrьj. Şulaj itep xuçalьq həm çəmqiət təzeleşendə tatar xatьn-qьzь zur ber keckə əjlənde.

1917 nce jьlqь xerriət corьnda tatar xatьn-qьzlarь milli kerəş xərəkətendə də zur rol' ujnadьlar. Şul uq jьlda Qazanda çiьlqan berence terek-tatar milli qurultajьna tatar xatьn-qьzlarь yz vəkilləren kynderdelər. Qurultajqa qatnaşqan bu 200 ləp tatar xatьn-qьz vəkillərе yzlərenen irlər belən ber tigez xoquqlь bulularьn, kyp xatьn aluьnьŋ beterelyen taləp ittelər həm şul taləpləren qurultajdan ytkərttelər. Məskəydəge berence meselmannar qurultajьna da tatar xatьn-qьzlarьnnan vakillər qatnaştь. Şuşь qurultajda torek-tatar həm qazaqqьrqьz meselmannarь arasьnda din eşləren alьp baru ecen 6 qazьjnьŋ bersenə Məhlisa xanьm Bubineŋ qazьj bulьp sajlanuь tatar xatьn-qьzьnьŋ role nindi juqarь kytərelgənen acьq kyrsətə.

1917 nce jьlda bol'şeviklar ilne basьp alьp, bezneŋ milli irkebezgə cik qujьlqannan soŋ, tatar xatьn-qьzlarь ecen də ciksez auьr jьllar başlandь. Alar milli, dini tərbiə biry eşennən, çəmaqət eşenə qatnaşudan tьjьldьlar. Ləkin bu vaqьtta da bezneŋ xatьn-qьzlarьbьz joqlap jatmadьlar. Alar bulqan memkinlektən fajdalanьp belem alьrqa, darelfenunnərdə uqьp, hənərle bulьrqa omtьldьlar. Şul uq vaqьtta, jəşren genə bulsa da balalarьna dini-milli tərbiə birep, alarnь milli kerəşkə xəzerlədelər.

Bol'şeviklarnьn. komsomollarnьŋ dingə qarşь kerəşlərе vaqtьnda, alarqa iŋ nьq qarşь torucьlar — bezneŋ xatьn-qьzlarьbьz buldь. Alar xətta bu allasьzlarqa əj eş qorallarь belən heçym ittelər.

Bol'şeviklarqa qarşь bəten Jevropa xalьqlarь alьp barqan qanlь kerəştə, tatar millətе də yzeneŋ urьn taptь həm ul bəjek Germaniə xalqь belən berlektə yz istiqlalь ecen kerəşə. Bu kerəştə bezneŋ jartьbьz bulqan tatar xatьn-qьzlarьnьŋ da role zur. Jez jьllarqa qədər suzьlqan tarixta tatar xatьn-qьzьnьŋ urьnь ni qədər kyrnekle bulsa, aldaqь kerəştə də anьŋ urnь şulaj bulacaq. Şul dərəçə eşlekle həm qabiliətle xatьn-qьzlarь bulqan millət yz jortьna xuça bula alamьjuqmь — digən sorauqa barь „hic şiksez“ dip ber genə syz belən çəvap birep bula.

KAMILƏ IBRAHIM

Qazan kyrneşlərennən. Proletmnej uramьndaqь qunaq jortь

Ωomumi eşkə kem nərsə qorban itə

Qorbannarda anьn̡ ni eşe bar,
Barsь şunda ylep qalsьnnar.
AQŞ qulьna kerep tuplanqac,
Dənja kyləmendəge altьnnar...

Əməcelər eşləp torqan caqta,
Tieş tygel yzenə butalu.
Anьn̡ qadəte inde, hər qajcanda
Keşe qulь belən ut alu.

Ə Stalin şuşь şakallarqa
Başь, ajaqь belən satьldь.
Suqьş məjdanьnda million xalьqnь
Ajnьmaslьq qanqa batьrdь. Q. I.

Britaniə ocucьlarь Şvetsiə østendə

Stokholmnan. 4 nce sentəbrdə tønnə belən ber nicə jøz Britaniə ocqьclarьnьn̡ køn jaq Şvetsiə østennən ocularьn xəbər itələr. Şvetsiənen̡ hava høçymennən saqlanu byleklərə tarafьnnan ber ocqьc atьp teşerelgən həm ike ocucь — berse ingliz, ikencese Australiə ocucьsь qoralsьzlandьrьlqannar. Şvetsiə gəzitələrenen̡ xəbər itylərenə qaraqanda, ikence ber bomba jertyce ocqьc, Şvetsiə çirenə biş bomba taşlaqan.

Vəqdə

Kyz jəşləren tygep anam qaldь,
Min kitkəndə qanlь suqьşqa.
— Ix, yskənsen̡ ikən qəziz başьn̡
Çujar øcen qьzьl urьsqa.

Tərle ujlar qordь: „Nərsə bulьr?
Barmьj qalsan̡, ber az kiceksən̡,
Ax, nişlərmen̡, suqьş qьrlarьnda
Ylep qaluьn̡nь işetsəm?!"

„Ac, jalanqac qala tuqannarьn̡,
Kyrələməssen̡ axrь ... ylərlər.
Jə qajcanqa tikle bu jəhydlər
Østebezdən şulaj kələrlər."

Istən tajьp, anam, jьqьlьp qaldь,
Kyz jəşlərə tamdь qulьma.
— Xuş, isən bul! Aq bəxetlər telim,
Kerəşlərdə barьr julьn̡a!

Səjekle ana! Alsu tannar belən
Min qajtьrmьn sinen̡ janьn̡a,
Həm qadarmьn kerəş bajraqьn
Bøjek Idel-Ural tauьna.

Ə xəzergə qajnar sələmemne
Iskən tan̡ çillərə səjlərlər,
Qolaqьn̡a: — ulьn̡ frontlarda
Arьslandaj suqьşa, — diərlər.

Leg. XƏJRYLLIN

Julbaşcьqa

Qara urman tirən sular aşa,
Ytə beznen̡ qajtьr julьbьz.
Min̡a irek alьp kilerlər dip,
Bezne kətə bulьr ilebez.

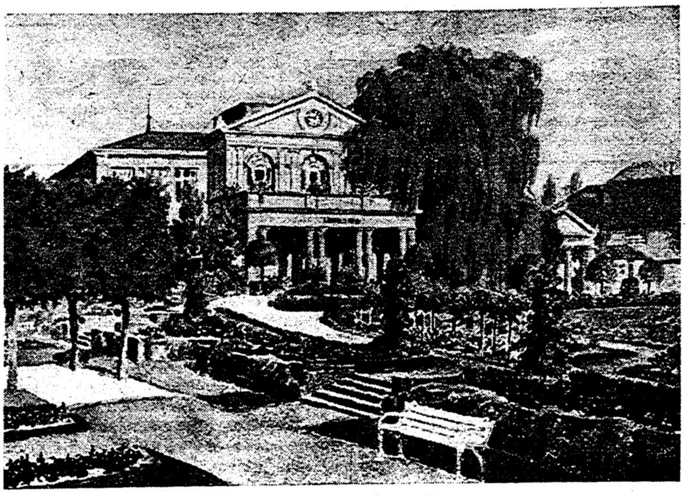

Germaniədəge kurortlarnьn̡ berse

Jəşlegennən alьp qartajqancь,
Xalqьn̡ øcen kerəşep kiləsen̡.
Ьşanabьz sin̡a qart kerəşce,
Barьr julnь acьq kyrəsen̡.

Kiləcəktə sine iskə alьr,
Yz xalqьnnьn̡ hər ber balasь,
Jøz jəşə sin xalqьm øcen
Millətemnen̡ qimmətle Almasь.

N.

Ьştan həm revolytsiə turьnda ...

Qart eşcenen̡ berdən ber ьştanь jьrtьlьp, acьq tənnəre kyrenep jəri başlaqan. Orderdan başqa ьştanqa jamau salu øcen sitsa, jəisə jan̡a ьştan alьrqa hic ber mømkinlek juq. Ə qajdan son̡ ul orderne alьrqa?...

Kyp ujlap, baş vatqannan son̡, qart eşcenen̡ elek vaqьtta Kalinin belən bergə eşləgəne isenə kilə. Başqa jul qalmaqac, qart turьdan turь Kalininqa barьp, yzenen̡ zarlarьn səjləməkce, anardan berər tərle jardəm almaqcь bula. Şaqtьj cirat kətkənnən son̡, qartnь Kalinin bylməsenə caqьralar.

Jaqtь, tərle qimmətle mebellər belən bizəlgən bylmədə Kalinin utьra. Ul qartnь başta tanьp çitməsə də, qart yze turьnda səjləgəc, bergə eşləgən bulьь isenə təşə.

Kalinin, eşcenen̡ səjəllə qullarьn qьsьp:

— Nindi eş belən kildegez?, — dip sorьj.

— Berdə jererlegem qalmadь, Mixail Ivanovic. Son̡qь ьştanьm jьrtьlьp bette. Ber çirdə də satьp alьrqa da həm tylərgə aqcam da juq. Sezdən berər ьştanqa, jəisə manfakturaqa order sorarqa kilgən idem.

Bu zarlarnь işetep, Kalinin yz qadəte bujьnca fəlsəfəgə kerep kitə.

— Nərsə son̡ ul ьştan? Ul, bit ber urnь belən genə kielə torqan əjber. Sez, keşelər bøten çirdə də ьştan kiep jørilər, dip ujlьjsьzdьr?... Məsələn, əgər Afrika xalqьn alsaq...

Bu syzlərne işetep, yрkələgən eşce, Kalininnьn̡ syzen bylep:

— Nərsəgə, Mixail Ivanovic, Afrikanь beznen̡ il belən caqьştьrasьz. Afrikada revolytsiə monnan ber 40 jьl elek bulьp ytkənder. Bezdə revolytsiənen̡ 40 jьllьqьn bəjrəm itkəc, bøtenləj jalanqac jørerbez, əle anьn̡ jartьsь qьna ytte. — dip çəvap birgən.

Çir jøzendə nicə keşe bar?

Statistik belemlər bujьnca, 1800 nce jьlda bøten çir jøzendə 775 million, 1850 nce jьlda 1 milliard 75 million, 1900 nce jьlda 1 milliard 564 million keşe jəşəgənlege bilgele. Xəzerge kəndə çir jøzendə jəşəyce keşelərnen̡ sanь 2 milliardqa çitə.

Ataqlь qalim Penke və Fişer xisabьnca, çir şarьnda keşelər tereklek itə başlaqannan birle barlьqь 8—9 milliard keşe torqan.

Baj xəter

Gəzitəbeznen̡ 34 nce sanьndaqь çəqrəfiədən soraularqa çavaplar

I. Çir şarьnda:

1. In̡ zur jьlqa, Tən jaq Amerikada, Missuri-Missisipi jьlqasь. Anьn̡ ozьnlьqь 7000 km.

2. In̡ kyp sulь jьlqa, Kən jaq Amerikada — Amazonka jьlqasь. Anьn̡ bassejn məjdanь 7000 kv. km.

3. Azof dingezendəge „Tatar buqazь" dənja kyləmendə in̡ tirən su astь bulьp sanala.

4. In̡ zur şarlauq Tən jaq Amerikada Eri həm Ontario kylləren totaştьrucь Niagara jьlqasьnda — Niagara şarlauьqь. Anьn̡ bieklege 49 metr.

II. Amerikanь 1492 nce jьlda italiəle Xristofer Kolumb acqan. Amerika isme, berence mərtəbə „Jan̡a dənja" turьnda çəqrəfi jazma biryce Amerigo Vespucci xørmətenə birelgən.

III. Çir şarь xaritasьn bylyce meridiannar, tən jaq həm kən jaq Qotьpta ber noqtaqa kilep quşьlalar. Şun̡a kyrə də „Xəzer tən jaq Qotьpta səqət nicə?" digən sorauqa, sez torqan çirdə səqət nicə bulsa, tən jaq Qotьpta da şulaj uq, dip çəvap birergə mømkin.

IV. Golfştrom — çir şarьnda in̡ jьlь aqьm. Ul Jevropa jarlarьna Atlantik okeanьnьn̡ tropik əlkələrennən kilə.

V. Aziədə ber millionnan artьq keşe jəşi torqan şəhərlər — Japoniədə: Tokio, Osako, Nagoja, Jokagamo; Qtajda: Şanxaj, Beipin, Kanton; Hindstanda: Kalkutta, Bombej.

VI. Idel-Uralda Şafran, Abdulla, Jutazь, Vasiliefka, Tarlofka, Joma tau, Petrovka, Şəger, Izev dəvalau (kurort) urьnnarь bar.

*

Çəqrəfiədən soraular No. 2

1. In̡ zur tøce sulь kyl çir şarьnьn̡ qajsь ølesendə həm ul kyl niçek atala?
2. Qajsь ildə jan̡qьr jaumasa, Misьrda aşlьq uŋmьj?
3. Gibraltar buqazь qajcan həm kemnər tarafьnnan şulaj dip atalqan?
4. „Utlь çir" qajcan, kem tarafьnnan həm ni øcen şulaj dip atalqan?
5. In̡ biek tau çir şarьnьn̡ qajsь ølesendə, ul niçek atala?
6. Jevropada nicə million keşe jəşi?

Tøzətу

Gəzitəbeznen̡ 36 (42) nce sanьnьn̡ 5 nce bitendə „Bolqariə patşasь Baris III nen̡ ylye" digən məqalədə, „Baris patşa III 1894 nce jьlda tuqan" dip uqьrqa kirək.

Idarə

Xalьq çьrlarь

Alda bulьrbьz əle,
Gəldə bulьrbьz əle.
Kiləse çəj barьbьz bergə
Ildə bulьrbьz əle.

*

Dustьqajьm ki qaranь,
Min də kiəm qaranь.
Qara urman, qara taular
Qaplaqannar aranь.

*

Maşinalar tuqtaqanda,
Soldat su ala mikən.
Beznen̡ bolaj jørylərgə
Doşman xurlana mikən.

*

Maşinaqa utьrqanda
Əjlənə bit başqajьm,
Əjlənməs ide başqajьm
Qalqan qara qaşqajьm.

Aq idelnen̡ aq kybegen
Al bitenə sabьn it.
Min saqьnsam sabьr itəm,
Sin də irkəm sabьr it.

*

Aq ideldə tar basmada,
Matur qьzlar su ala.
Aq idel bujь isemə təşsə,
Jəş jørəkkəjem jana.

*

Cəcləremne min tarьjmьn,
Ural qьzlarь kebek.
Aşqьna jəş kynelkəjem
Idel bozlarь kebek.

*

Qara urmanqa qarlar jauqan,
Telke balalarь jul salqan.
Janmas ide jəş jørəgem
Tuqan ilkəjem qalqan.

Tatarische Zeitung „Idel-Ural".
Berlin W 8, Behrenstraße 65, III.
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.
Çavapls redaktor leg. Qlam Qəllef.